

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2024.3.11>

Ляховецький О. О.,

аспірант кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ФОРМИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

Анотація. Стаття присвячена аналізу форм (засобів, різновидів) діджиталізації діяльності суб'єктів господарювання через виникнення і реалізацію господарських правовідносин. Діджиталізація – це не мета, а постійний процес, завдяки якому у діяльність підприємств втілюються сучасні цифрові досягнення, внаслідок чого вони не прив'язані до жодного фізичного активу. Для успішної трансформації бізнесу необхідно розробити чітку стратегію, інвестувати в технології та розвивати компетенції персоналу. Основними сучасними формами діджиталізації є: електронний документообіг, який передбачає перехід від паперових документів до електронних; електронна комерція, завдяки якій відбувається продаж товарів та послуг через інтернет; інтернет-маркетинг, мета якого полягає у просування товарів та послуг в інтернеті; індустрія 4.0, застосування якої дозволяє автоматизацію виробничих процесів за допомогою цифрових технологій та використання роботів, сенсорів, штучного інтелекту. Зазначені форми є об'єктами господарсько-правового регулювання та господарських відносин.

Внаслідок діджиталізації з'являються цифрові господарські правовідносини які представляють собою сукупність юридичних зв'язків, що виникають у процесі здійснення господарської діяльності за допомогою цифрових технологій. Ці відносини охоплюють широкий спектр взаємодій між суб'єктами господарювання, споживачами та державою у цифровому середовищі.

До особливостей цифрових господарських правовідносин можливо віднести: віртуальність, тобто багато процесів відбуваються в цифровому просторі, без фізичного контакту між суб'єктами; глобальність, що означає відсутність географічних обмежень під час здійснення на практиці, що дозволяє вести бізнес у масштабах усього світу; швидкість, тобто транзакції здійснюються миттєво, інформація поширюється з величезною швидкістю; анонімність, яка дозволяє часто не ідентифікувати точну особу учасника правовідносин та нові види майна, а саме: цифрові активи, криптовалюти, інтелектуальна власність у цифровому форматі.

Ключові слова: діджиталізація господарських відносин, електронний документообіг, електронна комерція, інтернет-маркетинг, індустрія 4.0., цифрові активи.

Liakhovetskyi O. O. Forms of digitalization of economic legal relations

Abstract. The article is devoted to the analysis of the forms (means, types) of digitization of business entities through the emergence and implementation of economic legal relations. Digitization is not a goal, but a continuous process, thanks to which modern digital achievements are embodied in the activities of enterprises, as a result of which they are not tied to any physical asset. For successful business transformation, it is necessary to develop a clear strategy, invest in technology and develop personnel competencies. The main modern forms of digitization are: electronic document circulation, which involves the transition from paper documents to electronic ones; e-commerce, thanks to which goods and services are sold over the Internet; Internet marketing, the purpose of which is to promote goods and services on the Internet; industry 4.0, the application of which allows the automation of production processes with the help of digital technologies and the use of robots, sensors, and artificial intelligence. The specified forms are objects of economic and legal regulation and economic relations.

As a result of digitalization, digital economic legal relations appear, which represent a set of legal relationships that arise in the process of conducting economic activities with the help of digital technologies. These relationships cover a wide range of interactions between economic entities, consumers and the state in the digital environment.

Features of digital economic legal relations include: virtuality, that is, many processes take place in the digital space, without physical contact between subjects; globality, which means the absence of geographical limitations when implemented in practice, which allows doing business on a worldwide scale; speed, that is, transactions are carried out instantly, information is distributed at a tremendous speed; anonymity, which often allows not to identify the exact identity of a participant in legal relations and new types of property, namely: digital assets, cryptocurrencies, intellectual property in digital format.

Key words: digitization of economic relations, electronic document flow, electronic commerce, Internet marketing, Industry 4.0., digital assets.

Вступ. Сучасні досягнення цифровізації вплинули на появу різноманітних форм-інструментів, які у подальшому стали привабливими для використання у сфері господарювання, та, завдяки яким виникли нові господарські правовідносини та їх суб'єкти. **Тобто відбувається цифровізація господарських правовідносин** як певний процес переходу від традиційних паперових документів та ручних процедур до електронних інструментів та автоматизації в усіх сферах господарської діяльності. Цей процес не лише змінює спосіб ведення бізнесу, але й ставить перед правовою системою нові виклики та вимагає розробки нових правових інструментів, що обумовлює актуальність їх виокремлення і дослідження, а також відповідного правового забезпечення.

Дослідження цифрових форм і процесів господарських відносин проводилися у працях чисельних фахівців, як економістів так й юристів, а саме: В.В. Апалькової, С. М. Веретюка, О.М. Вінник, О.Ю. Коваленко, Ю.О. Нікітін, О.В. Шатілова та інших, але потребують уточнення їх господарсько-правова природа.

Метою статті є виокремлення та аналітично-змістовна характеристика цифрових форм і процесів господарських правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Цифрова трансформація суттєво впливає на всі сфери нашого життя, а особливо на бізнес. Господарські правовідносини, що раніше були пов'язані переважно з паперовим документообігом та ручними процедурами, сьогодні все більше переходять у цифрову площину. Для зручності, доступності та економічно-соціального ефекту суб'єкти господарювання застосовують різноманітні засоби (форми) діджиталізації. Так, в Оксфордському словнику англійської мови діджиталізація означає «дію або процес з оцифрування; перетворення аналогових даних (зображень, відео та текстових матеріалів) у цифрову форму, також діджиталізація – це «запровадження або збільшення використання організаціями, в певній галузі, країні, тощо цифрових і комп'ютерних технологій» [8]. Більш широке трактування зазначеного процесу призводить до виникнення нової економічної парадигми – цифрової економіки. С. Веретюк та

С. Пілінський дотримуються думки про те, що цифрова економіка є складовою частиною економіки, в якій домінують знання суб'єктів та нематеріальне виробництво – основний показник під час визначення інформаційного суспільства. Поняття «цифрова економіка», «економіка знань», «інформаційне суспільство», «смарт-суспільство», «смарт-міста» формують нову економічну систему, яка замінює індустріальну парадигму. Ця економічна модель надає можливість реалізації висококонкурентної продукції з високою доданою вартістю, створення робочих місць нової якості, пошук ефективних рішень соціальних, культурних та екологічних завдань [1, с. 52]. Тобто, «виникає цифрове суспільство – «суспільство, яке інтенсивно та продуктивно використовує цифрові технології для власних потреб – самореалізації, роботи, відпочинку, навчання, дозвілля, а також для досягнення та реалізації спільних економічних, суспільних та громадських цілей» [11]. У цьому сенсі доречним є відповідне правове забезпечення, адже, як слушно зазначає О. Вінник «формування цифрової економіки та її соціальне спрямування вимагає адекватного правового регулювання. І хоча в Україні прийнята значна кількість актів (в т.ч. вищезгаданих), проте потребує вирішення проблема комплексного регулювання основних видів відносин у сфері цифрової економіки за допомогою кодифікаційного акту, яким може бути Закон «Про цифрову економіку» чи Кодекс цифрової економіки. Це дозволить вдосконалити законодавство в цій сфері з точки зору змісту, форми, системи та адаптації до кращих світових стандартів з урахуванням власних надбань, а можливо, й створити більш досконале правове регулювання відносин електронної економіки, ніж вже існуюче за кордоном» [2, с. 176].

Для підтримки конкурентоспроможності підприємства підприємствам необхідно використовувати можливості діджиталізації за всіма можливими напрямками та формами: клієнтський досвід; партнерство та колаборація; робота з даними; впровадження інновацій; HR-стратегія та культура; управління цінністю тощо [6, с. 22]. Важливим різновидом є управління, адже саме «цифрові тех-

нології, які автоматизують багато рутинних управлінських процесів, дозволяючи керівникам приділяти більше часу стратегічному плануванню та прийняттю рішень. Діджиталізація сприяє підвищенню ефективності управління, надаючи можливості для ефективного прийняття рішень, комунікації та координації, оскільки менеджери використовують нові інструменти та навички. До таких підходів належать гнучкі, інтеративні процеси управління, де робочі команди працюють у короткострокових циклах розробки та регулярно взаємодіють з клієнтами. Оцифрування допомагає досягти гнучкості завдяки використанню спеціалізованих інструментів для співпраці та комунікації в режимі реального часу, надає організаціям доступ до великих обсягів даних, які можна використовувати для аналізу та прогнозування змін у бізнес-середовищі. Керівництво може використовувати аналітичні інструменти для прийняття обґрунтованих рішень щодо стратегій змін та адаптації» [3, р. 7].

Найбільшій актуальності сьогодні набувають питання регіональної діджиталізації, так як саме цей рівень влади найбільш наближений до громадян, державних інституцій та бізнес – структур. Цей процес має бути спрямований не тільки на збільшення ефективності та вдосконалення якості послуг, що надаються, алей й на залучення громадян, підприємців в управлінський процес, підвищення рівня довіри до влади [5, с. 67]. Багато країн світу активно впроваджують цифрові технології на рівні регіонів, наприклад, яскравими прикладами є Скандинавські країни, Сингапур, Південна Корея. В Україні також здійснюються значні зусилля для цифрової трансформації регіонів. **Тобто, регіональна діджиталізація** представляє собою процес впровадження цифрових технологій на рівні регіонів з метою підвищення ефективності управління, покращення якості життя населення та стимулювання економічного розвитку. Це не просто технологічна модернізація, а комплексна трансформація, яка торкається всіх сфер життя суспільства, у тому числі й економічних процесів та відносин.

На підставі аналізу сучасних досягнень щодо цифрових технологій та процесів мож-

ливо виокремити основні форми діджиталізації, які застосовуються у сфері господарювання, а саме: електронний документообіг, завдяки якому здійснюється перехід від паперових документів до електронних, автоматизація процесів обробки та зберігання інформації, збільшення швидкості обміну документами та зниження витрат (наприклад: електронні підписи, хмарні сховища, системи управління документами (ECM); електронна комерція, яка складається з продажу товарів та послуг через інтернет, створення онлайн-магазинів та маркетплейсів, використання цифрових платежів та логістичних сервісів (наприклад: інтернет-магазини, онлайн-аукціони, сервіси доставки); Інтернет-маркетинг, змістом якого є просування товарів та послуг в інтернеті; використання SEO, контекстної реклами, соціальних мереж, email-маркетингу, аналіз ефективності маркетингових кампаній (наприклад: Google Ads, соціальні мережі, SEO-оптимізація); індустрія 4.0, завдяки якій відбувається автоматизація виробничих процесів за допомогою цифрових технологій, використання роботів, сенсорів, штучного інтелекту, створення інтелектуальних фабрик (наприклад: 3D-друк, інтернет речей (IoT), предиктивна аналітика); хмарні технології, які дозволяють: зберігання та обробка даних на віддалених серверах, використання програмного забезпечення як послуги (SaaS), збільшення масштабованості та доступності бізнес-процесів (наприклад: Google Cloud, Amazon Web Services, Microsoft Azure); цифрова трансформація бізнес-процесів, завдяки якій відбувається оптимізація всіх бізнес-процесів за допомогою цифрових технологій, створення цифрових моделей бізнесу, поліпшення ефективності та конкурентоспроможності (наприклад: CRM-системи, BPM-системи, BI-системи».

Одним з ключових аспектів цифрової трансформації бізнес-процесів є використання хмарних технологій. За даними дослідження компанії Gartner, станом на 2022 рік 90 % опитаних підприємств вже використовують хмарні технології в якості основного інструменту для розвитку своїх бізнес-процесів [15]. Дослідження також показують, що цифрова трансформація може допомогти

підприємствам знизити витрати на розробку та впровадження нових продуктів та послуг. За даними дослідження компанії Deloitte, підприємства, які використовують цифрові технології, можуть знизити витрати на розробку нового продукту або послуги на 30–50 % [14]. Взагалі саме «цифрова трансформація» (англ. Digital Transformation) є більш широким поняттям, яке охоплює глибоке перетворення бізнесу, культури та процесів з використанням цифрових технологій. Цифрова трансформація включає в себе не тільки заміну аналогових процесів на цифрові, але й переосмислення бізнес-моделей, стратегій та взаємодій з клієнтами. Це глибоке переформатування організації, щоб вона могла ефективніше функціонувати в цифровому світі. Цифрова трансформація охоплює весь бізнес, від процесів та інфраструктури до культури та стратегії. Тому, хоча діджиталізація може бути частиною цифрової трансформації, вона фокусується на конкретних аспектах, тоді як цифрова трансформація охоплює глибоке перетворення всієї організації» [16].

Для діджиталізації господарської діяльності можливо виокремити суттєві переваги, а саме: збільшення ефективності: автоматизація рутинних задач, оптимізація бізнес-процесів; зниження витрат: скорочення витрат на папір, друк, поштові відправлення; підвищення якості продукції та послуг: контроль якості на всіх етапах виробництва; покращення взаємодії з клієнтами: персоналізація обслуговування, швидка реакція на запити; вихід на нові ринки: доступ до глобальної аудиторії через інтернет та підвищення конкурентоспроможності: швидка адаптація до змін ринку. Тобто, «цифрова трансформація є ключовим елементом успішної оптимізації бізнес-процесів підприємств. Вона допомагає підприємствам знижувати витрати, покращувати ефективність та якість продукту, забезпечує взаємодію та співпрацю між різними підрозділами та працівниками, а також забезпечує конкурентоспроможність на ринку. Крім того, цифрова трансформація дозволяє підприємствам пристосовуватись до змін ринкового середовища та бізнес-моделей компаній для досягнення кращих результатів» [12, р. 308].

Інструменти цифрового документообігу допомагають бізнес-організаціям отримувати легший та швидший («на вимогу») доступ до необхідної документації. Крім того, ці інструменти забезпечують бізнес-організацію можливістю зберігання великих об'ємів інформації, що після проведення ретельного аналізу можуть у подальшому використовуватись для процесів планування, організації та контролю. Цифрові інструменти накопичення та аналізу інформації, які досить часто є частиною впровадження програм цифрового робочого місця, забезпечують керівників інформацією про діяльність їхньої бізнес-організації. Ця інформація не просто доступна у будь-який час на вимогу для оцінки та аналізу у зручному для них форматі, але й зберігається упродовж бажаного ними періоду часу та може бути ефективно проаналізована. Крім того, подібні інструменти зменшують необхідність втручання керівництва у внутрішні справи підрозділів, оскільки інтерактивні системи контролю продуктивності працівників забезпечують організацію певною автоматизацією діяльності. Такі інструменти надають потужну інформаційну базу для здійснення процесів планування та організаційного проектування [10].

Аналітики компанії-виробника програмного забезпечення Profitbase (Осло, Норвегія) пропонують три етапи переходу бізнесу до цифрової моделі: клаптева автоматизація, пов'язаність сервісів та рішення з урахуванням даних [13]. У залежності від того, наскільки широко у своїй діяльності компанії використовують цифрові технології їх можна класифікувати наступним чином [4, с. 26]:

1. Традиційний (або аналоговий) бізнес. У структурі таких підприємств переважають матеріальні активи. При цьому виникають передумови та оцінюються можливості впровадження цифрових рішень та інструментів, що мають стихійний, фрагментарний характер.

2. Бізнес у режимі online. Такі підприємства активно впровадили цифрові технології. У структурі діяльності такого бізнесу переважають віртуальні канали збуту та комунікацій. Але важлива роль відводиться і фізичним активам (наявні офіси продажу та обслуговування, пункти видачі, склади зберігання запасів тощо).

3. Віртуальний бізнес. Він втілює у собі діяльність підприємств із високим проникненням цифрових досягнень. Такі підприємства не прив'язані до жодного фізичного активу. Дана класифікація представляє собою своєрідну модель цифрової трансформації бізнесу від offline до online-діяльності, в залежності від ступеня залучення digital-технологій та складності інформаційної архітектури підприємств. Зазначимо, що головним недоліком даних підходів до опису процесу цифрової трансформації бізнесу є відсутність чіткої характеристики кожної стадії, відсутні критерії віднесення бізнесу до певної фази цифровізації.

Взагалі в бізнесі можна автоматизувати до 45 % бізнес-процесів, що дозволить зменшити витрати та звільнити працівників від рутинної роботи, і одночасно збільшити доходи на 30 % та більше. Це ілюструють декілька вдалих прикладів. Так, впровадження ERP-системи в компанії «Нова Пошта» призвело до скорочення часу перебування вантажів на складах на 30 %, зменшення термінів доставки замовлень клієнтам на 20 % і зниження витрат на управління складською логістикою на 15 %. Або АТ «Укргазвидобування» впровадило ERP-систему з метою оптимізації бізнес-процесів та підвищення ефективності управління. Внаслідок цього вдалого кроку, прибуток компанії зріс на 60 % в порівнянні з попереднім роком. Після впровадження CRM-системи у компанії «Діамант» (ТМ Козуб), яка є виробником харчових продуктів з понад 3000 співробітниками, взаємодія з клієнтами та процес продажу були оптимізовані. За даними компанії, впровадження CRM призвело до збільшення обсягу продажів на 30 % та зниження витрат на маркетинг на 20 % [9].

На думку економістів «основні ознаки та властивості цифрової трансформації бізнес-процесів компаній – це:

насамперед, зміна філософії управління компанією у відповідності до об'єктивних технологічних змін в економіці;

складний багатовимірний і багатоступінчастий процес, який змінює соціально-економічну парадигму;

зміна структури економіки за рахунок перенесення центру створення доданої вартості в сферу цифрових ресурсів;

широке впровадження технологічних інновацій з використанням гнучких адаптаційних механізмів;

забезпечення відповідності робочих процесів компанії технологіям;

фундаментальні зміни операційної діяльності компанії;

наявність у компанії стратегії, глибокої аналітики, розумних систем і хмарної архітектури. Практика цифрової трансформації компаній різних сфер діяльності показує та дає можливість зазначити, що без урахування вищенаведеного неможливо забезпечення гнучкості та стійкості бізнесу у мінливих умовах сьогодення» [7].

Висновки. Таким чином, тенденціями розвитку форм діджиталізації господарських правовідносин є: удосконалення і розвиток регуляторної бази, що передбачає створення міжнародних стандартів та національного законодавства для регулювання цифрової економіки; посилення захисту персональних даних за допомогою застосування нових технологій для забезпечення конфіденційності даних та розвиток штучного інтелекту, тобто його широке використання для автоматизації бізнес-процесів і прийняття рішень. Цифрові господарські правовідносини є одним з найдинамічніших напрямків сучасного права, а їх об'єктами є новітні інформаційно-цифрові продукти, що вимагає постійного адаптування законодавства та правозастосовчої практики до нових технологічних реалій.

Важливим за територіальною ознакою є виокремлення регіональної діджиталізації, основними складовими чинниками якої є: електронне урядування, тобто впровадження електронних послуг для громадян і бізнесу, створення відкритих даних, розвиток цифрових платформ для взаємодії органів влади з громадськістю; розвиток інфраструктури, завдяки чому відбувається будівництво сучасної телекомунікаційної інфраструктури, забезпечення доступу до інтернету у віддалених населених пунктах та розвиток цифрової економіки, тобто створення сприятливих умов для розвитку ІТ-компаній, підтримка стартапів та стимулювання інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Веретюк С. М., Пілінський В. В. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні. *Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку*. 2016. № 2 (42). С. 51-58.
2. Вінник О. М. Цифрова економіка: проблеми комплексного правового забезпечення. *Приватне право і підприємництво*. 2018. Вип. 18. С. 173-178.
3. Галушка З. Вплив діджиталізації на нагромадження соціального капіталу економіки. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. Vol. 3. No. 2. 2024, pp. 1-10.
4. Дергачова Г.М., Колешня Я.О. Цифрова трансформація бізнесу: сутність, ознаки, вимоги та технології. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2020. № 17. С. 17-27.
5. Коваленко О.Ю. Процеси діджиталізації економіки та їх оцінка: регіональний аспект. *Науковий вісник ДонНТУ*. 2020. № 1. С. 60-68.
6. Лігоненко Л.О., Хріпко А.В., Доманський А.О. Зміст та механізм формування стратегії діджиталізації в бізнес-організаціях. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 22 (62). 2 т. С. 20-24.
7. Трушкіна Н.В., Шкригун Ю.О. Цифрова трансформація бізнес-процесів: зарубіжна практика. URL: <https://easychgate.net/publication/362868468> (дата звернення: 01.09.2024).
8. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. Український Інститут Майбутнього. Available at: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html> (дата звернення: 27 серпня 2024).
9. Цифрова трансформація українського бізнесу. Діджиталізація. URL: <https://digitalization-ai.com/> (дата звернення: 01.09.2024).
10. Шатілова О. В., Шишук Н. О. Цифрові інструменти інноваційного розвитку бізнес-організації. *Проблеми економіки*. 2020. № 4 (46). С. 249-255.
11. Oxford Dictionary of English URL: [http //https://www.malavida.com/ru/soft/oxford-dictionary-ofenglish/#gref](http://https://www.malavida.com/ru/soft/oxford-dictionary-ofenglish/#gref) (дата звернення: 27 серпня 2024).
12. Peterson E. & Fogelberg E. (2020) The role of digital transformation in driving sustainable business value. *Journal of Business Research*, no. 118, pp. 301–309.
13. Profitbase. Turn risk into opportunities. URL: <https://www.profitbase.com> (дата звернення: 27 серпня 2024).
14. The Fourth Industrial Revolution Is Here – Are You Ready? (2021) Available at: <https://www2.deloitte.com/insights/us/en/focus/industry-4-0/overview.html> (accessed 17 April 2023).
15. What is Digital Transformation? (2022) Available at: <https://www.gartner.com/en/search?keywords=digital%20transformation> (accessed 16 April 2024).
16. What Is Digital Transformation? Available at: <https://www.salesforce.com/products/platform/what-is-digital-transformation> (accessed 11 July 2024).